
Teoria i pràctica de l'adopció escolar de monuments. L'experiència de la Universitat Autònoma de Barcelona i el Camp d'Aprenentatge de la Noguera

Antoni Bardavio¹, Cristina Gatell², Paloma González Marcén³, Miguel Ángel Jara⁴, Rosa Solsona¹

Rebut: 20-03-2009
Acceptat: 20-05-2009

Resum

L'adopció de monuments constitueix una fórmula d'introducció del coneixement i la implicació de l'alumnat preuniversitari en el seu context local, que s'ha mostrat molt productiva en diversos països europeus, mitjançant la imbricació dels centres educatius en la valoració i la conservació del patrimoni històric proper, en col·laboració amb l'administració municipal i les entitats científiques i culturals.

Des de l'any 2004, un equip d'investigadors està portant a terme a Catalunya un programa d'aquestes característiques. Són experts en patrimoni i professorat d'escoles i instituts que han treballat junts en la planificació d'activitats, la recollida d'informació d'arxius i centres de recerca, la creació de materials didàctics i la difusió dels objectius i la metodologia del projecte.

Paraules clau: educació patrimonial; patrimoni local; ensenyament de la història; comunicació científica.

Resumen. Teoría y práctica de la adopción escolar de monumentos. La experiencia de la Universitat Autònoma de Barcelona y el Camp d'Aprenentatge de la Noguera

La adopción de monumentos constituye una fórmula de introducción del conocimiento e implicación del alumnado preuniversitario en su contexto local, que se ha mostrado muy productiva en diferentes países europeos, mediante la imbricación de los centros educativos en la valoración y la conservación del patrimonio histórico cercano en colaboración con la administración municipal y las entidades científicas y culturales.

-
1. Camp d'Aprenentatge de la Noguera. Passeig del Segre, 17. 25613 Sant Llorenç de Montgai. cda-noguera@xtec.cat
 2. Institut La Romànica. Plaça del Mil·lenari, 4. 08210 Barberà del Vallès. cgatell@xtec.cat
 3. Universitat Autònoma de Barcelona. Facultat de Filosofia i Lletres. CEPAP-UAB. 08193 Bellaterra. paloma.gonzalez@uab.cat
 4. Universitat Autònoma de Barcelona. Facultat de Ciències de l'Educació. Unitat de Didàctica de les Ciències Socials. Edifici G-5. 08193 Bellaterra. MiguelAngel.Jara@campus.uab.cat

Desde el año 2004, un equipo de investigadores está llevando a cabo en Cataluña un programa de estas características. Son expertos en patrimonio y profesorado de escuelas e institutos que han trabajado juntos en la planificación de actividades, la recogida de información en archivos y centros de investigación, la creación de materiales didácticos y en la difusión de los objetivos y la metodología del proyecto.

Palabras clave: educación patrimonial; patrimonio local; enseñanza de la historia; comunicación científica.

Abstract. Theory and practice of the «School Adopts a Monument» scheme. The experience of the Universitat Autònoma de Barcelona and the Camp d'Aprenentatge de la Noguera

The school's adoption of monuments has shown to be in some European countries a very productive scheme for introducing primary and secondary school pupils into the knowledge and involvement in their local context. This scheme implies the collaboration between schools, local administration and cultural and scientific entities for the conservation and valuation of their local historical heritage.

Since 2004 a «school adopt a monument» —like scheme is being carried out by a team of researcher, heritage experts and school teachers, who have worked together for activity planning, the gathering of documentation from archives and research centres, the creation of educational resources and the dissemination of the aims and methodology of the project.

Keywords: Heritage education; local heritage; history teaching; scientific communication.

BARDAVIO, Antoni; GATELL, Cristina; GONZÁLEZ MARCÉN, Paloma; JARA, Miguel Ángel; SOLSONA, Rosa. «Teoria i pràctica de l'adopció escolar de monuments. L'experiència de la Universitat Autònoma de Barcelona i el Camp d'Aprenentatge de la Noguera». *Treballs d'Arqueologia*, 2009, núm. 15, p. 103-121.

Educació i patrimoni, de la memòria a la identitat

Vivim en un món globalitzat, on les fronteres nacionals semblen desdibuixar-se en el fenomen de la integració, en una societat mediàtica on els mitjans de comunicació i la tecnologia ens envaeixen la quotidianitat i generen, en els individus, nous sentits i representacions de la societat i de la cultura; memòries imaginades que es confronten i contradiuen amb les identitats col·lectives. Malgrat això, i paradoxalment, emergeixen fortes tendències, posades de manifest en debats públics, en què es planteja la necessitat de recuperar-

construir valors i esbossar certeses en un mar d'incerteses.

En aquest sentit s'apel·la a les institucions i es reconeix que l'escola és un àmbit privilegiat de producció, reproducció i creació simbòlica i material de sabers, valors i pràctiques ciutadanes. Contextos en els quals, com a docents, trobem certes limitacions per donar resposta a les necessitats dels nostres estudiants. Atendre les seves inquietuds es presenta com una dificultat en les pràctiques rutinàries d'ensenyament i aprenentatge. La funció pedagògica és fonamentalment un acte de comunicació i implica, necessàriament, establir relacions significatives amb el passat, present i futur.

Un diàleg que no s'acaba en el ja donat, sinó que s'incrementa i actualitza en la interpel·lació al que circula i estableix el com al donat. És a dir, res diu *per se*, si no l'interpel·lem, li preguntem, i l'existència material o simbòlica del nostre entorn és la matèria primera per generar preguntes i comprendre qui som, d'on venim i cap a on anem.

És clar que tot projecte educatiu requereix un compromís i un esforç col·laboratiu, que involucri a tots els integrants de la comunitat educativa, que permeti generar forts llaços de solidaritat i identitat; reconèixer l'existència d'un «nosaltres» i dels «altres», no en termes de diferència, sinó de diversitat; i conviure en la tolerància i el respecte.

Pensar en la nostra identitat com a societat és, inevitablement, pensar els processos complexos de la seva construcció, que es van modificant per negació, per ocultació, per privilegis o per modes, i que fan visibles determinades problemàtiques identitàries; per això pensar la qüestió de la identitat en el marc del patrimoni, els símbols i ritus que quotidianament reproduïm, permet connectar l'àmbit escolar amb la comunitat a la qual es pertany i de la qual es prové.

La memòria social, com a producte de la construcció humana, a través del temps i en diferents espais, es resguarda en «múltiples llocs» que permeten resignificar, recuperar o construir identitat/identitats individuals i col·lectives. La memòria és el reducte de les experiències, aprenentatges i vivències individuals i col·lectives que ens permeten «recordar-actualitzar» en el sentit de construir, significar i resignificar identitats. Les identitats socials impliquen per als individus la possibilitat d'actuar amb sentit sociohistòric. Es tracta de construccions que no remeten «únicament» al pas-

sat sinó que, fonamentalment, permeten als actors un estar en el present i protagonitzar-lo. És per això que les pràctiques constructores de memòria poden caracteritzar-se com a pràctiques essencialment històriques, que tendeixen a establir un pont entre passat-present-futur, ja sigui per establir continuïtats i/o ruptures en els processos històrics.

La reaparició del passat no es produeix de manera idèntica, es recorden més certs elements que altres; és una reconstrucció estretament lligada a les necessitats del present i dels subjectes col·lectius segons les perspectives i les identitats particulars. En aquest sentit, la memòria estableix un vincle molt estret amb la identitat, entenent que aquesta no és només individual sinó que se sustenta en el constructe social. És així que la memòria individual no s'oposa, ni és de naturalesa diferent, a la memòria col·lectiva, sinó que implica una visió particular d'ella. Permet una comprensió a partir de rescatar allò que es considera primordial per donar sentit a la identitat dels grups humans.

És en el nostre present històric, qüestionat i ple d'incerteses, on sembla esdevenir una «explosió» de memòries tendents a superar la vertiginositat dels processos i la sensació de buit o carència d'identitat. Aquest procés, si es vol de «producció» social del passat, no és lineal ni unívoc; al contrari, podria conceptualitzar-se com a espai de lluita i/o disputa. Memòria i oblit estan en una lluita permanent i contínua; però encara així són inseparables, perquè quan la memòria reviu situacions del passat, al mateix temps n'oblida altres. En aquest sentit, es pren del passat el que és útil i rellevant per al present viscut.

Així doncs, la memòria social, entesa no com una sumatòria de memòries indi-

viduals, pressuposa la recuperació del passat que ens involucra com a protagonistes dels esdeveniments passats i presents o com a actors de memòria. Sense cap mena de dubte, i en aquest marc de referència, recuperar, resguardar, adoptar un *monument* significa mantenir viva i activa la memòria i fer visibles aquests llocs, fer-los públics, difondre'ls; permet trobar possibles respostes no només sobre d'on venim sinó, fonamentalment, construir el futur que col·lectivament volem.

És d'aquesta manera com el patrimoni cultural es conforma com a punt de trobada del centre educatiu i la comunitat on aquest es troba inserit, tant en sentit ampli, com pot ser el barri, el municipi o la comarca, com en la seva plasmació física concreta. Aquesta qualitat del patrimoni cultural, i especialment el patrimoni material (etnogràfic, històric o arqueològic) permet vincular activitats d'ensenyament-aprenentatge reglat, amb accions de divulgació extraescolar i d'implicació de l'alumnat en els afers propis del seu entorn més proper (Bardavio, Gatell i González Marcén, 2003). Aquestes accions poden enquadrar-se en l'anomenada «educació en valors» (Benejam, 1995), que en el nostre entorn educatiu gairebé no està present pel que fa a la potencialitat educativa del patrimoni material (Estepa, Domínguez i Cuenca, 1998). Per contra, en les tradicions francesa i anglosaxona, amb un més llarg recorregut d'incorporació de la formació per a la ciutadania en els seus curricula, són freqüents les experiències escolars dins d'aquest àmbit que es fonamenten en el paper central del patrimoni material en programes educatius orientats a enfortir la relació entre alumnat i comunitat i, de manera específica, en contextos escolars multiculturals (per exemple, Gran Aymerich i Gran Aymerich, 1996; Connolly, 2000; Moe, 2000).

Què és l'adopció escolar de monuments?

Al 1994, un programa cultural d'àmbit europeu, finançat per la Pegasus Foundation, va impulsar el projecte «L'escola adopta un monument», en el marc del qual noies i nois de totes les edats procedents de centres educatius de països membres de la Unió Europea (un centre educatiu per país) van realitzar un projecte escolar, al llarg de tres cursos acadèmics, sobre un element del patrimoni històric local. Arran d'aquella experiència el model d'adopció escolar de monuments ha estat posada en pràctica per un bon nombre de centres educatius europeus, malgrat que només en alguns països, com Anglaterra i, especialment, Itàlia, han continuat sota el mateix aixopluc institucional que va participar en l'experiència inicial, si bé han anat modificant algunes de les característiques i la metodologia del projecte original (English Heritage, 2000; Stampa, 2004).

A l'estat espanyol la primera experiència desenvolupada en el marc del projecte europeu abans esmentat i que es va desenvolupar entre 1995 i 1998, es va vincular a la ciutat de Toledo i, en concret, amb l'Institut Azarquiel, que va triar com a monument adoptat l'estació de ferrocarril d'aquesta ciutat. Aquesta iniciativa va ser guardonada a les I Jornades de Projectes Europeus, organitzats al 1998 per la Generalitat de Catalunya, l'Agència Nacional Sòcrates i el Departament d'Educació, Formació i Joventut de la Comissió Europea. Posteriorment a aquest programa europeu s'han fet durant els darrers anys una sèrie de propostes amb el mateix títol i seguint objectius semblants a diversos centres educatius i municipis, tots promoguts i/o

gestionats per instàncies de l'administració educativa⁶.

Fora de l'àmbit de l'estat espanyol, l'experiència iniciada a principis dels noranta ha adquirit protagonisme en les iniciatives d'educació patrimonial portades a terme per tres institucions de caire netament diferent: la Fundació Napoli Novantanove, l'English Heritage i el Consell d'Europa.

El cas italià resulta especialment destacable tant per la filosofia que l'inspira com per la dimensió quantitativa i qualitativa que ha adquirit. De fet, el programa d'adopció escolar de monuments té el seu origen en el programa del mateix nom iniciat a Nàpols l'any 1992 i que s'ha anat portant a terme ininterrompudament des de llavors. Actualment prenen part en aquest programa (Rete Nazionale) centres d'educació primària i secundària de més de 200 municipis de tot Itàlia. Des del punt de vista organitzatiu, la participació d'un centre en la xarxa ha de tenir el suport de l'administració local corresponent i les entitats que aquesta dissenyi, mentre que la coordinació general recau en la Fundació Napoli Novantanove. Des del punt de vista del contingut del projecte a cada centre educatiu, hi ha uns objec-

tius i una metodologia general establerta que pot resumir-se en aquesta declaració d'intencions: *«adottare un monumento non significa solo conoscerlo ma anche prenderlo sotto tutela spirituale e dunque sottrarlo all'oblio e al degrado, averne cura, tutelarne la conservazione, diffonderne la conoscenza, promuoverne la valorizzazione.»*⁷

L'èmfasi en el valor cívic i sociocultural del programa neix del seu propi context d'inici, la ciutat de Nàpols, on els objectius anaven més enllà de donar a conèixer elements patrimonials poc coneguts o en mal estat de conservació, per convertir aquesta «reapropiació» del patrimoni en una manera de vinculació (i compromís) entre la comunitat i el seu entorn proper (Stampa, 2004). Aquesta dimensió cívica i política resulta especialment evident en ciutats com Palermo (Sicília), on l'adopció escolar de monuments es planteja com una reconquesta ciutadana d'espais i conjunts patrimonials usurpats, degradats o destruïts com a conseqüència de la presència de la màfia a la regió (Schneider i Schneider, 2003: 267-275).

Dins la multiplicitat de tasques sobre les quals té competències l'English Heritage⁸,

6. No és un llistat exhaustiu, sinó només d'aquells projectes dels quals tenim constància. 2000-2001: Institut Alfonso VIII (Cuenca) (CPR de Cuenca); 2000-2003: 33 centres de Catalunya (Programa Patrimoni-Camp d'Aprenentatge dels Monestirs del Cister); 2001-2003: Tots els centres educatius públics d'Educació Primària i Secundària del municipi (Regidoria d'Educació de Cambrils i Departament d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya); 2003-2004: 4 CEIPs i 1 Institut de Sagunt (CEFIRE Sagunt-Regidoria d'Educació de Sagunt); 2005-2006: 33 centres d'Educació Primària i Secundària del municipi (Centro de Profesorado de La Laguna, Tenerife); 2005-2007: 22 centres educatius de Tarragona (Regidoria d'Ensenyament de Tarragona i Museu d'Història de Tarragona) (cf. Balart i Martínez Manent, en aquest volum); 2005-2009: 8 centres educatius de Barcelona (Programa Patrimoni-Museu d'Història de Barcelona) (cf. Garcés, Liz i Terrado, en aquest volum).
7. <http://www.lasculaaadottaunmonumento.it> (consultada el març de 2009).
8. La missió estatutària d'English Heritage, l'entitat governamental d'Anglaterra relativa al patrimoni històric, es defineix per aquests tres objectius: conservar i promoure l'entorn històric, ampliar l'accés públic al patrimoni i augmentar la comprensió pública del passat (cf. <http://www.english-heritage.org.uk>, consultat el març de 2009).

l'educació patrimonial figura com un dels seus eixos centrals, amb una secció interna amb plantilla i línia de publicacions pròpia, dedicada exclusivament a aquesta funció. Aquest perfil d'English Heritage va propiciar que al 1994 fos l'entitat triada per representar i coordinar a Anglaterra el projecte d'adopció escolar de monuments promogut per la Fundació Pegasus. La ciutat triada va ser Canterbury i 20 centres educatius, tant d'Educació Primària com d'Educació Secundària, van participar en el projecte, que va rebre un suport econòmic substancial d'English Heritage.

Després d'aquesta experiència pilot de tres anys, English Heritage va decidir continuar el projecte a escala nacional, ja que s'ajustava als seus objectius organitzatius i educatius. Així, de 1997 al 2000, 25 centres educatius de vuit pobles i ciutats angleses van participar en el projecte utilitzant novament el seu medi local com a punt d'inici per al treball curricular de diverses matèries. En aquesta fase la coordinació local va ser portada a terme per personal dels departaments d'educació dels museus, de serveis d'arqueologia o de membres de l'administració local. Es va elaborar un manual per als coordinadors dels projectes i, malgrat que no va haver-hi un finançament directe al projecte per part d'English Heritage, aquesta institució va encarregar-se de la coordinació i l'assessorament, així com de l'organització d'una exposició final dels resultats dels projectes una vegada finalitzats.

A l'any 2000 i fins a l'any 2004, English Heritage va canviar l'esquema organitzatiu i va passar d'un model de coordinació centralitzat a un basat en les iniciatives i les accions de centres educatius individualitzats. El programa va ser rebatejat amb el nom de Know your place i es va vincular de manera més específica

als continguts curriculars establerts (English National Curriculum), especialment a la matèria d'educació per a la ciutadania (Citizenship). Es van produir alguns materials i pautes d'organització curricular per al professorat que van estar disponibles a través d'una pàgina web. Això no obstant, es va constatar la dificultat d'animar els centres educatius de portar a terme el programa a partir d'una iniciativa individual. Es va concloure que era necessari un vincle local per als centres que donés suport al professorat per intercanviar idees, organitzar reunions i facilitar materials. Per tant, la línia en la qual es treballa actualment és en la de facilitar la creació d'aquest tipus de xarxes entre centres educatius i entitats locals (museus, arxius, biblioteques, entitats culturals, etc.) i entre els mateixos centres educatius dels municipis per maximitzar el potencial compartit de coneixements i experiències.

Per la seva banda, el Consell d'Europa, des d'una voluntat política més encaminada a articular mecanismes d'integració entre els països europeus, va iniciar la seva implicació amb l'educació patrimonial al 1989 en el marc del projecte «El Rin sense fronteres», que pot ser considerat el primer experiment de les Classes Europees de Patrimoni, que van prendre com a model la iniciativa, iniciada a França al 1984, de les classes de patrimoni, i que continua en funcionament actualment (Consell d'Europa, 1993). Des de llavors, el Consell d'Europa ha promogut la celebració regular de trobades i reunions d'experts amb l'objectiu principal d'establir directrius teòriques i metodològiques per a l'educació patrimonial, i ha donat suport, puntualment, a diferents experiències relacionades i emmarcades dins de projectes Comenius de la Unió Europea, com «La

ciutat sota la ciutat» (1995), amb la participació d'ICCROM; «Les escoles adopten un monument» (1995-1998), o, més recentment, «Europa: d'un carrer a un altre» (2000-2003), en el marc dels projectes Comenius de la Unió Europea.

Tal com es va fer explícit en una avaluació interna realitzada pel Comitè de Patrimoni Cultural del Consell d'Europa (Branchesi, 2004), aquesta institució considera fonamental el paper de l'educació patrimonial com a element de formació i de cohesió social i subratlla el seu paper com a motor de la seva presència a tots els nivells educatius, especialment als preuniversitaris (Recomanació sobre l'educació patrimonial, Consell d'Europa [98]5).

D'aquesta avaluació va sorgir un mapa de desenvolupament i perspectives per a l'educació patrimonial en el marc d'actuació del Consell d'Europa (Branchesi, 2004: 16) que nosaltres hem adaptat a partir de la nostra pròpia experiència

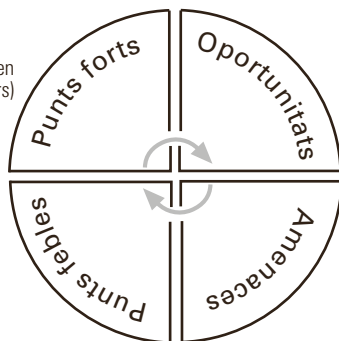
en el desenvolupament de projectes d'educació patrimonial, especialment pel que fa a l'adopció de monuments (taula 1).

A partir d'aquest mapa, resulten evidents tots els aspectes positius que potencialment s'associen a aquest tipus de projectes; però el problema es fonamenta en el fet que tant els seus punts febles com les seves mancances, malgrat que quantitativament molt menors, esdevenen generalment obstacles insalvables per a la seva continuïtat i estabilització. Si prenem el cas italià —sens dubte el de més èxit des de la perspectiva de la seva perduració i presència social i mediàtica— podem comprovar que ha estat precisament l'existència d'una entitat social i econòmicament forta (NapoliNovaentanove), amb una estructura organitzativa molt definida, fet que ha permès la seva llarga vida com a projecte d'educació patrimonial. En el cas d'English Heritage, la seva diagnosi

Taula 1. Resultat de l'avaluació dels programes d'educació patrimonial d'adopció escolar de monuments

Consciència de responsabilitat individual cap al patrimoni
Dimensió intercultural
Experiència directa de valors socials
Innovació educativa
Aprenentatge cooperatiu entre alumnat, professorat i experts en patrimoni (investigadors, gestors)

Manca de finançament
Manca de continuïtat en les accions
Complexitat administrativa
Acomodació dels projectes a l'organització escolar
Diferències en les posicions institucionals dels grups de treball

Sorgiment de grups d'especialistes en educació patrimonial
Implicació de la comunitat educativa en els projectes
Plataforma per a l'acció cívica
Desenvolupament de metodologies de referència
Possibilitat d'avaluació de les experiències

Absència d'estructures permanents de suport i gestió
Activitats dirigides a una audiència limitada (impacte extern limitat)

també apunta cap a aquesta noció de xarxa estructurada des d'una entitat central i que compta amb el suport d'entitats locals adreçades directament cap a les accions.

En el nostre cas, es va considerar que, a falta d'entitats públiques o privades d'àmbit territorial que assumissin aquesta funció organitzadora, estructuradora i finançadora que, a Itàlia i a Anglaterra, desenvolupen la Fundació NapoliNovantanove i English Heritage, respectivament, un centre de recerca dedicat a la investigació arqueològica i patrimonial podia operar com a catalitzador d'una iniciativa semblant, sempre i que es pogués vincular a la pràctica escolar concreta des d'un servei educatiu. D'aquesta manera, seria possible integrar també plenament

en l'esquema de l'adopció escolar de monuments la vessant de recerca científica sobre el patrimoni i activar, des del món de la recerca, una via, socialment significativa, de transferència de coneixement.

El programa EAM de la UAB/ CdA de la Noguera

Així, i prenent com a inspiració aquestes experiències prèvies, el Laboratori d'Arqueologia i Ensenyament del Centre d'Estudis del Patrimoni Arqueològic de la Prehistòria de la Universitat Autònoma de Barcelona, en col·laboració amb entitats locals i comarcals, ha impulsat des del curs 2004-2005 el programa EAM (L'escola

Taula 2. Centres participants el curs 2009-2010 i monuments adoptats

Centre escolar	Municipi	Monument	Cronologia
Institut Sant Quirze	St. Quirze del Vallès	Bòbila Madurell i Can Pallàs	4000 -3000 a.C.
Institut La Romànica	Barberà del Vallès	Església romànica de Santa Maria	s. XII
Institut Alexandre Satorras	Mataró	Muralles modernes de Mataró	s. XVI
Institut Menéndez y Pelayo	Barcelona	Edifici GATPAC	1933
Institut Ciutat de Balaguer	Balaguer	El Merengue	1938
Escola Joan Maragall	St. Cugat del Vallès	Col·legis Nous	1932
Escola Francesc Aldea	Terrassa	Masia de Can Parellada	s. XVI-XIX
Escola Ramona Calvet	Castellterçol	Poua de Can Revitllat Castell de Terçol	s. XVI-XIX s. XII-XIV
Escola La Noguera	Balaguer	La Roca dels Bous (St. Llorenç de Montgai) Monestir de les Franqueses	s. XVII-XIX s. XII-XIII
Escola Gaspar de Portolà	Balaguer	Cova Gran de Santa Linya	40000-4000 BP
Escola L'Àlber	Albesa	Vila romana del Romeral	s. I-IV
ZER Montsec	Ós de Balaguer, Gerb, Àger, Tartàreu, Les Avellanès i Sta. Linya	Cova dels Vilars (Ós de Balaguer) Necròpolis de La Colomina (Gerb)	3000-1800 a.C. 900-650 a.C.
		Via romana d'Àger	s. II
ZER Espernallac	Castellserà, Bellmunt d'Urgell Penelles	La Panera (Castellserà)	s. XVI
		Font de Bellmunt	2a meitat del s. XX
UAC Salou	Salou	Font de Buigas	1929

adopta un monument) a Catalunya adaptant-lo a les característiques de la nostra realitat cultural i educativa (Bardavio i González Marcén, 2004). En aquests moments, i des del curs 2006-2007, el Camp d'Aprenentatge de la Noguera, servei educatiu del Departament d'Educació de la Generalitat de Catalunya, col·labora en la coordinació i la realització dels projectes escolars.

Al proper curs escolar 2009-2010, ja formaran part del projecte 14 centres escolars que han adoptat 20 monuments de cronologies que comprenen des del paleolític mig fins a la segona meitat del segle XX.

Des de la perspectiva del programa EAM, l'adopció de monuments implica la inclusió en el projecte de centre d'una escola o institut de l'estudi i el coneixement d'un «monument» de la localitat com a centre d'interès per a un o diversos nivells educatius. Implica, també, la introducció d'unitats de programació a l'aula entorn a aquest eix temàtic seguint pautes metodològiques d'ensenyament/aprenentatge vinculades a estratègies didàctiques de descobriment guiat i empatia que, des d'una perspectiva interdisciplinària, faciliti la comprensió i la valoració de l'element patrimonial treballat, posant-lo en relació tant amb el currículum, com amb la realitat del seu entorn social, tot des de la perspectiva de la innovació educativa. També ofereix l'oportunitat de realitzar activitats fora de l'aula de divulgació de la tasca duta a terme per l'alumnat sobre el monument, en el marc de les competències bàsiques relacionades amb la vida en societat i la ciutadania.

Aquesta proposta educativa possibilita formes complementàries d'aprenentatge i valoració del patrimoni històric i cultural en l'entorn local i pretén implicar no només els centres educatius, sinó els muni-

cipis i les entitats locals o comarcals que formen part de l'entorn proper dels centres participants, així com, en la mesura del possible, les persones o equips d'investigació que poden proporcionar la informació més acurada i completa sobre el monument adoptat.

Reprent algunes reflexions fetes fins aquí podríem sintetitzar que les finalitats que persegueix la proposta EAM, com a projecte compartit amb els centres educatius i en el marc de la innovació educativa, es concreta en les consideracions següents:

- Els elements patrimonials com a creadors d'identitats col·lectives —per tant, identificadors i cohesionadors— són potencialment una eina valuosa per integrar cosmovisions, sensibilitats i realitats diverses en un marc de respecte des de la diferència en la igualtat i superar actituds excloents, xenòfobes i tendents a la marginació; és a dir, la identificació amb el poble, ciutat, nació on està creixent com a persona, sense haver de renunciar a la seva tradició, les seves creences i els seus costums familiars. El que podríem anomenar una síntesi entre el patrimoni com a creació d'identitats i espai de trobada de cultures.
- Els elements patrimonials com a vehiculadors d'actituds crítiques, participatives i compromeses en institucions cíviques i democràtiques d'àmbit local i/o nacional, tendeixen a fomentar el desenvolupament de valors en les relacions interpersonals que propicien el diàleg, la cooperació i l'associacionisme en un context que fomenta les trobades, les anàlisis i el treball en grup i la resolució de problemes en intervencions dinàmiques sobre el seu patrimoni, i que allunya l'estudiant

d'una visió de mera observació; és el que podríem anomenar ús social del patrimoni.

Aquesta definició de l'adopció escolar de monuments s'inspira directament en els objectius del programa d'adopció de monuments italià, que estableix com a finalitat del programa adoptar monuments de l'entorn local, especialment en aquelles àrees amb més necessitats; aconseguir que les escoles s'obrin realment al seu context local; promoure el desenvolupament d'una nova mentalitat i cultura cívica, i millorar la qualitat de vida en general (Stampa, 2004: 48).

Per això, el fi últim del projecte EAM consisteix a dinamitzar el coneixement del patrimoni històric i arqueològic del poble o de la ciutat; i des d'aquesta perspectiva, conscienciar i estimular la participació activa de les futures generacions en la preservació, cura i difusió del que té el seu poble o la seva ciutat. I així com les escoles i els instituts recobren nous sentits i estableixen nous vincles i relacions amb la comunitat a què pertanyen, el patrimoni històric i arqueològic, en tant que bé públic i objecte de recerca, adquireix un sentit més enllà de la gestió administrativa i la dada acadèmica.

La dimensió educativa del programa EAM

En aquest marc general es plantegen els següents propòsits que guien el treball del projecte, entenent que establir accions clares i precises contribueix a generar aprenentatges significatius en els contextos actuals en què es desenvolupa l'educació en la nostra societat.

- Valorar el patrimoni quant a expressió del passat i de la memòria col·lec-

tiva dels pobles, carregat d'experiències que es recreen en el present de cada individu o comunitat.

- Analitzar els fets que van influir en l'esdevenidor de la cultura, de la memòria i del patrimoni. Això implica, per una banda, indagar en els contextos locals i nacionals com a producció de les societats en el temps i, per l'altra, apropiarse i difondre l'herència del passat del qual formem part.
- Entendre que el patrimoni no és només el conjunt de monuments històrics, sinó la totalitat dinàmica i viva de la creació de l'ésser humà, i que com a objecte i document del passat és necessari per a la construcció d'una consciència històrica.
- Reflexionar i fer visible l'existència del patrimoni de la ciutat o poble contribueix a establir nexes amb el passat més remot o proper i generar llaços d'identitat, sentits de pertinença i construir memòries col·lectives de participació i compromís amb la ciutat o el poble de cadascú.
- Centrar els processos d'ensenyament i aprenentatge a recuperar els sentits del passat, significar el present viscut i construir futurs possibles, desitjats, en una tasca inajornable en l'educació dels nostres estudiants.

Per a la proposta d'aquest projecte partim de les següents consideracions que, enteses en les seves múltiples dimensions, ens permetran identificar el problema, intervenir en la seva resolució amb una participació activa i conscient de ser protagonistes en la construcció d'un futur:

- *El poble/la ciutat és un territori real*, és un espai on la gent participa de manera conscient o inconscient, inevita-

blement, com a usuari de serveis, com a consumidor de productes, com a contribuent, etc.

- *El poble/la ciutat és concebuda com una construcció humana*, és el paradigma del canvi i de la continuïtat, de la temporalitat, de la presència simultània del passat, present i futur possible.
- *El poble/la ciutat és una obra col·lectiva* que ve del passat i que es projecta cap al futur. És el resultat d'accions i omissions, de certeses i frustracions.
- *El poble/la ciutat és una realitat tangible, palpable; és un espai de vida* que obliga a la participació dels seus habitants a l'hora de contribuir a la creació d'una cultura urbana espontània.
- *El poble/la ciutat és el centre dels pluralismes*, de les necessitats, de la solidaritat i del diàleg entre les seves parts; els barris.
- *El poble/la ciutat és un poderós instrument per educar la consciència dels seus ciutadans* i fonamentalment dels seus ciutadans més joves. Resignificar els vestigis del passat que segueixen presents ajuda a entendre d'on venim i què som. Això atorga a la ciutadania consciència de ser protagonistes de la construcció de futurs.
- *El poble/la ciutat, a més, permet aprendre a practicar la democràcia real i participativa*. És el territori i l'àmbit de convivència idoni per a l'exercici de la democràcia, de resolució de problemes quotidians dels seus habitants.
- *El poble/la ciutat és l'espai de participació original, creatiu i de comunicació directa* entre els diferents subjectes implicats en la vida urbana. Permet aprendre a dissenyar un futur, discutir-lo, argumentar-lo a partir de projectes i acords reals i comuns.

Aquestes consideracions sobre el poble i la ciutat ens obren un ventall de possibilitats per a l'ensenyament: ens permeten endinsar-nos i refer el camí de la seva complexitat des d'una mirada reflexiva i crítica tendent a enfortir sentits de pertinença i consciència històrica del devenir de la comunitat i de la seva població.

Patrimoni i desenvolupament de competències bàsiques en l'alumnat

Des del punt de vista de les competències bàsiques relatives a la vida en societat, la proposta del projecte EAM pretén desenvolupar en l'alumnat, a partir del coneixement sobre l'evolució i organització de les societats que han viscut en un entorn particular, la capacitat d'escollir i prendre decisions que potenciïn la participació i l'exercici actiu, responsable i compromès dels drets i deures com a ciutadans i ciutadanes.

Aquesta proposta afavoreix la comprensió de la realitat històrica i social, la seva evolució, els seus èxits i problemes, que comporta recórrer a l'anàlisi multicausal i sistèmica per jutjar els fets i problemes socials i històrics des de la perspectiva d'una comprensió crítica de la història. És especialment rellevant el treball que es desenvolupa de manera compartida, cooperativament amb els centres educatius, amb l'objectiu prioritari de desenvolupar sentiments de pertinença a la societat on vivim, facilitant fer compatible el sentiment de ciutadania global amb el d'identitat local. El que podríem anomenar construir la consciència ciutadana amb l'ajut del patrimoni històric proper.

També s'incorpora, pel que fa a les competències bàsiques, l'aplicació de nocions, conceptes científics i tècnics, i de teories científiques bàsiques prèviament compreses. Això implica l'habilitat pro-

gressiva per posar en pràctica els processos i les actituds pròpies de l'anàlisi sistemàtica i d'indagació científica: identificar i plantejar problemes rellevants; fer observacions directes i indirectes; formular preguntes; localitzar, obtenir, analitzar i representar informació qualitativa i quantitativa; plantejar i contrastar hipòtesis i inferir des de diferents nivells de complexitat. Tot aquest plantejament teòric persegueix, en definitiva, el desenvolupament de l'esperit crític en l'observació de la realitat i en la seva anàlisi, així com la potenciació de valors i de criteris ètics.

El projecte EAM en la pràctica

A què ens referim quan parlem de monument des de la perspectiva d'aquest projecte? La definició genèrica d'un monument és d'un «objecte o document d'utilitat per a la història». Actualment, la concepció de monument com a element patrimonial ha superat la seva relació exclusiva amb edificis emblemàtics o amb una valoració fonamentalment artística (monestirs, castells, catedrals), per associar-se a conjunts urbans o rurals, edificacions senzilles, jaciments arqueològics, etc., molts d'ells poc espectaculars des del punt de vista visual però històricament significatius i informatius, especialment en el context de la història local. Així doncs, un monument adoptat pot ser un jaciment arqueològic de qualsevol època, un espai urbà com places o carrers, un taller artesanal, una antiga explotació agrícola, un habitatge obrer del segle XIX o la mateixa escola.

Com ja s'ha dit, l'adopció de monuments implica que un centre educatiu inclogui en el seu projecte de centre com a contingut curricular el coneixement i l'estudi d'un monument de la seva localitat en un o tots els seus cicles educatius. Al final de cada curs escolar, el treball realitzat per l'alumnat (o una selecció d'aquest) ha de divulgar-se mitjançant exposicions, visites, per via telemàtica o per altres mitjans.

El primer pas per a l'adopció d'un monument consisteix a contactar amb el Laboratori d'Arqueologia i Ensenyament o el CdA de la Noguera. A partir d'aquest primer contacte caldrà reunir-se amb els responsables del programa per determinar el monument i l'opció més adequada per dur a terme les activitats i fer-ne un primer esbós de les que es faran i el seu calendari. Al llarg dels següents mesos es van concretant les propostes d'activitats i les pautes de realització fins a l'elaboració d'un pla del projecte.

L'elecció del monument és decisió de cada centre educatiu a partir dels suggeriments i les propostes del Laboratori d'Arqueologia i Ensenyament i/o del CdA de la Noguera. Elements que s'han de tenir en compte per determinar el monument que es vol adoptar són:

- Possibilitat d'accés amb grups escolars⁹
- Existència i disponibilitat de documents o d'informació suficient sobre el monument (fig. 1)
- Potencial per fer un ventall ampli de treball curricular

9. Una de les petites fites aconseguides pel projecte va consistir en la millora dels accessos a la cova dels Vilars a Ós de Balaguer, per part del seu ajuntament, ja que resultava massa perillosa per als infants petits de l'escola del poble que, per tant, no podien anar a visitar «el seu monument».

Figura 1. Llibreta de treball d'un alumne de 1937 dels Col·legis Nous de Sant Cugat del Vallès (actualment Escola Joan Maragall). Material cedit al projecte pel Sr. Joan Tortosa.

- Significació històrica, social, cultural, paisatgística o artística del monument
- Ajut en la recerca d'informació sobre el monument i recursos didàctics de suport
- Disseny i edició d'unitats de programació¹⁰
- Propostes d'activitats intercycles que poden ser de posada en comú i exposició dels resultats, en el cas que participi tot l'alumnat d'un centre o una ZER (Zona Escolar Rural), o de presentació i visita guiada a l'alumnat que no hagi participat per part de l'alumnat que sí que ho hagi fet (fig. 2)
- Propostes d'activitats fora del marc físic escolar (fig. 3 i 4)
- Activitats extracurriculars de divulgació del projecte a la comunitat que poden ser molt diverses en funció del centre i del municipi: des d'exposicions al museu local o comarcal fins al lliurament dels resultats de les activitats a les regidories de Cultura i Ensenyament, passant per la creació o inclusió en pàgines web d'alguns dels treballs, edició de materials didàctics, d'algun petit opuscle, etc. (fig. 5)
- Realització i/o ajut per a l'organització d'activitats puntuals relacionades amb les unitats de programació (xerrades, tallers, visites, etc.) (fig. 6)
- Assessorament i suport tècnic per a la realització d'activitats fora de l'escola o de l'institut (fig. 7)

En aquest procés els centres educatius reben suport didàctic, científic, documental i tècnic tant del Laboratori d'Arqueologia i Ensenyament del CEPAP de

la UAB, com del CdA de la Noguera per a la realització de totes les fases del programa. Al final de cada curs escolar es fa una reunió d'avaluació de les activitats realitzades en funció del projecte plantejat.

Mitjançant l'èmfasi en l'entorn local, no només en ciències socials sinó també de manera transdisciplinària amb altres àrees curriculars, es pot estimular l'alumnat a realitzar una tasca creativa quant a la seva participació en la construcció del seu aprenentatge i original des del moment que vincula i compromet l'alumnat amb el seu entorn social proper. Exemples d'aquestes possibilitats són la tria i l'avaluació de les evidències, i l'atenció al perquè de les decisions que es prenen en relació amb la gestió del municipi i del seu patrimoni. A més d'ajudar a un simple coneixement de la història de la seva comunitat, reverteix, sens dubte, en l'educació de valors, fomentant la formació d'actituds cíviques i compromeses sobre un aspecte de la realitat i dels problemes del seu entorn.

Conclusions

Bona part d'allò que som no és tant conseqüència de grans esdeveniments sinó d'una història més «petita», més propera i col·lectiva dels treballs, de les relacions socials i creences de la nostra vida quotidiana. Tot això defineix la nostra herència històrica i la nostra identitat col·lectiva en el present.

El patrimoni és una part del passat que forma part del nostre present. Com que el pas del temps constitueix l'element clau de l'esdevenidor històric, podem entendre el patrimoni com la visualització de la histò-

10. El Laboratori d'Arqueologia i Ensenyament i el CdA de la Noguera editen, amb el suport d'entitats locals, una col·lecció de materials (*Arkeodidaktika*) dissenyada per als centres que hi participen.

ria. Aquest patrimoni recull les empremtes de l'acció humana en un territori i depèn directament de nosaltres per a la seva supervivència i conservació, el que podríem anomenar conservació de la memòria.

Aquests elements del patrimoni són presos en consideració per una col·lectivitat quan contenen senyals d'identitat útils per a aquesta, quan la història que expliquen els pertany i quan han aconseguit desenvolupar sensacions i sentiments en els seus receptors. És així quan sorgeix el desig de permetre a les futures generacions gaudir d'aquests elements patrimonials tot preservant-los, que serveixin com a empremta de la història comuna i que transmetin tota una sèrie de valors compartits. Així mateix adquiriran un valor emotiu més enllà del seu valor estrictament històric o

material, quan siguin capaços de produir emocions, és a dir, quan siguin capaços d'incidir en la sensibilitat de les persones d'aquella col·lectivitat on es troba. Aquest valor emotiu dels elements patrimonials dependrà en aquest cas tant del seu context sociocultural com de les circumstàncies de recepció d'aquests béns, entre elles, de manera prioritària, l'educació. Treballar des de l'acció educativa a escoles i instituts la percepció i la interpretació del passat comú permet aprendre tant el coneixement com les emocions envers el patrimoni comú, i això esdevé un objectiu prioritari que permet augmentar tant la capacitat d'entendre aquest passat des del present —i per tant entendre el present— com l'espectre d'emocions que generen en les persones aquests béns patrimonials.

Figura 2. Exposició dels treballs realitzats per la ZER Montsec entorn les pintures de la cova dels Vilars (Os de Balaguer). Fotografia: CdA de la Noguera.

Figura 3. Visita d'un grup de 3r d'ESO de l'Institut Ciutat de Balaguer a l'espai musealitzat d'El Merengue (Camarasa). Fotografia: CdA de la Noguera.

Figura 4. Visita d'un grup de Cicle Superior de l'Escola Gaspar de Portolà a la cova Gran de Santa Linya. Fotografia: CdA de la Noguera.

La localitat, la comarca, és el nucli territorial bàsic de convivència, d'aprenentatge, de comunicació, de participació, de solidaritat, de tolerància, de compromís i d'intervenció per canviar i millorar la societat. És per això que podem considerar el patrimoni proper una part substancial de la pròpia identitat, de manera que la pèrdua d'aquesta herència comportaria un empobriment no només del sentiment de comunitat, d'identitat col·lectiva i social, sinó també del d'identitat individual. Una correcta relació entre patrimoni i societat contribueix, sens dubte, a la millora de la qualitat de vida de la població.

Des d'una perspectiva estricta del projecte com a proposta educativa es pretenen desenvolupar recursos metodològics per estimular la incorporació de les fonts materials, en general i, del patrimoni, en particular, al currículum, tant d'Educació Primària com Secundària, així com la creació de materials i propostes didàctiques que permetin la difusió de les propostes i de protocols d'acció en l'àmbit de la inserció de projectes escolars en la gestió cultural municipal.

Els centres implicats en aquesta experiència podran disposar d'un projecte de centre que, juntament amb els aspectes estrictament didàctics que s'acaben d'esmentar, vinculi la comunitat escolar amb l'entorn sociocultural en el qual s'insereix d'una manera activa, fomentant el coneixement mutu dels seus agents (professorat, alumnat, mares i pares, administració municipal) entorn d'un objectiu comú. De cara als centres resulta especialment interessant fomentar la figura de l'adopció de monuments com a element identificador de cadascun d'ells amb una doble funció de cohesionador de la comunitat escolar i de mediador entre el context sociocultural i l'alumnat.

L'administració municipal resulta una altra beneficiària d'aquest projecte, dona-

Figura 5. Pòster elaborat per alumnes de l'Institut La Romànica (Barberà del Vallès). Imatge cedida per l'Institut La Romànica.

da la possibilitat que crea de promoure la familiarització de l'alumnat dels centres amb els mecanismes i els agents de la gestió dels afers públics i creant una via de relació entre alumnes-ciutadans i gestors públics que fomenti la confiança mútua, la participació activa i que afavoreixi especialment la sensació d'integració de l'alumnat en la comunitat on viu. Al mateix temps, les iniciatives escolars entorn a elements del patrimoni local hauran de desencadenar un efecte crida a altres sectors de la població (amics, familiars, veïns) tant pel que fa a la participació ciutadana i la consideració de l'administració local com

Figura 6. Taller d'arqueologia experimental amb alumnat de 1r d'ESO de l'Institut Sant Quirze (Sant Quirze del Vallès). Fotografia: CEPAP.

Figura 7. Grup de Cicle Superior d'Educació Primària de l'Escola La Noguera (Balaguer) descobrint el monestir de les Franqueses de la mà d'en Pep Baluja, del Camp d'Aprenentatge dels Monestirs del Cister. Fotografia: CdA de la Noguera.

a interlocutora directa per a tots els sectors de la població com a la implicació en la potenciació de l'ús dels serveis socio-culturals dels municipis.

Finalment no s'ha d'oblidar un altre gran beneficiari d'aquest projecte, que és el mateix patrimoni cultural i la recerca que es fa a partir d'ell. Actualment hi ha una gran esclatxa entre els objectius que estableix la Llei de patrimoni cultural català de 1993, que propugna la preservació d'aquest patrimoni en virtut de la seva significació per als ciutadans, i la realitat social que mos-

tra una marcada indiferència cap a aquest patrimoni. La inclusió d'elements patrimonials com a eixos dels projectes de centre d'escoles i d'instituts, no només compleix el mandat de l'esmentada llei d'incloure els continguts de valoració i preservació del patrimoni històric i arqueològic en els curricula escolars, sinó que ho fa dotant-los tant de significació històrica (apropant el seu estudi i anàlisi sistemàtica a l'alumnat) com de significació social i afectiva (mitjançant l'assumpció de responsabilitats actives envers la seva preservació).

Referències

- BARDAVIO, A.; GATELL, C. i GONZÁLEZ MARCÉN, P. (2003). «El patrimonio arqueológico local como tema de investigación en la educación secundaria post-obligatoria». A: *El Patrimonio y la Didáctica de las Ciencias Sociales*. Cuenca: Universidad de Castilla-La Mancha, p. 489-498.
- BARDAVIO, A. i GONZÁLEZ MARCÉN, P. (2004). «L'escola adopta un monument». A: BATLLORI, R.; GÓMEZ, E. i OLLER, M.J. (eds.). *De la teoria... a l'aula. Formació del professorat i ensenyament de les ciències socials*. Bellaterra: Departament de Didàctica de la Llengua, de la Literatura i de les Ciències Socials-UAB, p. 418-426.
- BENEJAM, P. (1995). «Els valors en l'ensenyament de les ciències socials». *Vela Major*, 2: 49-55.
- BRANCHESI, L. (2004). *Heritage Education for Europe. Assessment and future prospects. Summary of the evaluation report*. Steering Committee for Cultural heritage (CDPAT), Consell d'Europa, Estrasburg.
- CONNOLLY, M. (2000). «Who paints the past? Teaching archaeology in a multicultural world». A: *The Archaeology Education Handbook. Sharing the Past with Kids*. Walnut Creek: Altamira Press, p. 267-273.
- CONSELL D'EUROPA (1993). *Mémento sur les classes du patrimoine*. Consell d'Europa, Estrasburg.
- ENGLISH HERITAGE (2000). *Schools adopt monuments. A handbook for project co-ordinators*. Londres: English Heritage Education Service.
- ESTEPA, J.; DOMÍNGUEZ, C. i CUENCA, J.M. (1998). «La enseñanza de valores a través del patrimonio». A: *Los Valores y la Didáctica de las Ciencias Sociales*. Lleida: Universitat de Lleida, p. 327-336.
- GRAN AYMERICH, E. i GRAN AYMERICH, J. (1996). «Archéologie et milieu scolaire». A: *Actes de les I Jornades d'Arqueologia i Pedagogia*. Barcelona: Museu d'Arqueologia de Catalunya/Departament de Cultura, p. 35-41.
- MOE, J.M. (2000). «Archaeology and Values. Respect and Responsibility for Our Heritage». A: *The Archaeology Education Handbook. Sharing the Past with Kids*. Walnut Creek: Altamira Press, p. 249-267.
- SCHNEIDER, J.C. i SCHNEIDER, T.C. (2003). *Reversible destiny: mafia, antimafia and the struggle for Palermo*. Los Angeles: University of California Press.
- STAMPA, M. (2004). «Schools Adopt Monuments». A: *Proceedings of The Hague Forum 2004. Heritage and Education: An European Perspective*. L'Haia: Europa Nostra, p. 45-48.
- TROISI, S. (1998). «Schools adopt monuments in Palermo». A: *Cultural Heritage and its educational implications: a factor for tolerance, good citizenship and social integration*. Estrasburg: Council of Europe Publishing, p. 51-57.